

■ Obr. 7 Střekov na obraze E. G. Doerella z r. 1876. Hvězdička označuje místo nálezu lužické a laténské keramiky.

Doprava a obchod na Labi v době laténské

Labe představuje jedinou vodní cestu spojující Českou kotlinu obklopenou hraničními horami s okolními krajinami. V době laténské tato řeka spojovala také dva odlišné kulturní a patrně i etnické okruhy – laténskou kulturu připisovanou Keltům v Čechách a kulturu předřímské doby železné přisuzovanou Germánům.

■ Vladimír SALAČ
Archeologický ústav
Akademie věd ČR, Praha

Území obou kultur oddělovaly obtížně přístupné Krušné hory, Labské pískovce a České středohoří (obr. 1), vzájemné kontakty se tedy uskutečňovaly pouze prostřednictvím tzv. Chlumecké stezky vedoucí Nakléřovským průsmykem v Krušných horách a po Labi.

Obě cesty mají společné výchozí body, území dnešních měst Lovosice a Pírna, a představují vlastně alternativy téhož spojení. Ze suchozemské cesty z Českého středohoří a Krušných hor dosud výraznější laténské nálezy postrádáme. Napro-

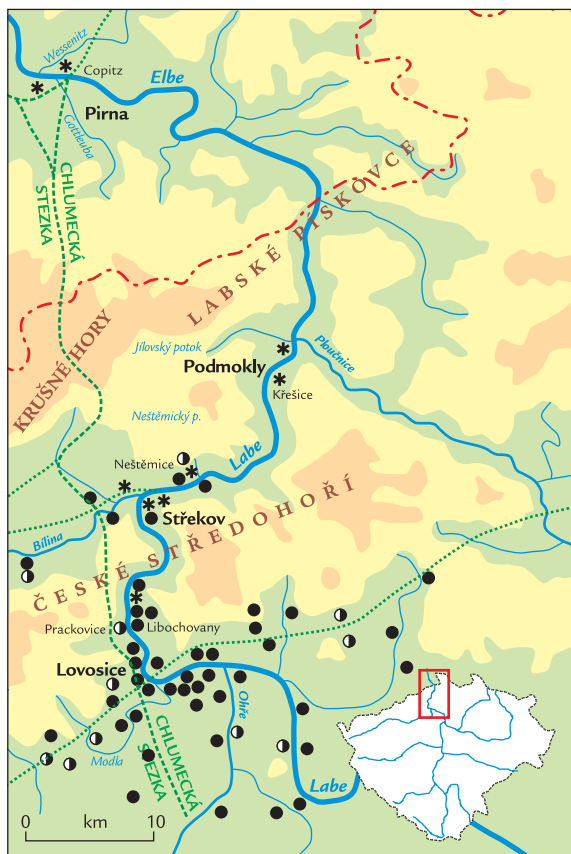
ti tomu z labské průrvy, kterou si řeka vyhloubila v Českém středohoří a Labských pískovcích, disponujeme výraznými nálezy. A nejen to, dokonce panuje přesvědčení, že labská průrva (s přesahem do Drážďanské kotliny) představuje doménu zvláštního kulturního uskupení – tzv. *podmokelské skupiny*, v níž se mísí prvky billendorfské, jastorfské a laténské kultury. Zvláštností skupiny je, že kulturní vlivy nezpracovává a nevytváří z nich novou kvalitu, ale ponechává je volně vedle sebe. V podmokelských hrobech lze tedy nalézt předměty vyspělé laténské kultury (obr. 5) i hrubé v ruce robené nádoby místní provenience. Jediným artefaktem vlastním pou-

ze této skupině je *podmokelská jehlice* (obr. 6). Dlouhou dobu bylo hlavním otázkou zjišťování, zda příslušníci tzv. podmokelské skupiny byli Keltové či Germáni. Až nedávno se přistoupilo i k hodnocení její role ve vztazích mezi Českou kotlinou a Saskem.

Chceme-li si vytvořit obraz dopravy na Labi, musíme se nutně vedle samotných archeologických nálezů zabývat polohami nalezišť v krajině, především ve vztahu k řece. Právě v nitru labské průrvy se osady z mladší doby železné, jejichž existenci ovšem dokládají zatím pouze žárová pohřebiště, ocitají v ostře vymezeném prostoru bez možnosti

■ Obr. 1 Při cestě z českého vnitrozemí do Polska je nutno překonat hraniční pohoří. Pohled směrem k Českému středohoří, na jehož úpatí se nachází významné laténské výrobní a distribuční centrum v Lovosicích.

■ Obr. 2 Naleziště z doby laténské v labské průrvě (kolečko – kostrové pohřebiště, hvězdička – žárové pohřebiště).

každodenního kontaktu se souvislým osídlením v Čechách i v Sasku. Spojení s okolním světem zajišťovalo pouze Labe a zásadní roli v něm zákonitě hrála obě vyústění labského údolí. Jižní u Lovosic a severní u Pirny.

Vzdálenost mezi oběma místy činí po Labi 80 km (obr. 2) a nemohla být překonána za jediný den, snad s výjimkou plavby po proudu. Cestu bylo nutné rozdělit na etapy. Na obtížných místech (peřeje, skaliska, mělčiny, apod.) se musela pře-

rušit a musely být podniknuty odpovídající kroky k jejich překonání, počínaje odpočinkem až po přerozdělení nákladu, jeho přenesení, přenesení lodí přes nesplavné partie apod. Na těchto místech se jistě také měnila organizace plavby proti proudu (tažení lodí, bidlování apod.). Na mělčinách i v peřejích se rovněž, zvláště po bouřích či jarních táních, hromadily naplavené větve a kmeny stromů, které musely být odstraňovány apod., k přerušování dopravy tedy docházelo na stále stejných místech. Z původně jednoduchých tábořišť u překážek se v případě vhodných podmínek (základem byl dostatek prostoru a alespoň minimální zemědělské zázemí) postupně vyvinula sídliště orientovaná na podporu dopravy na vodní cestě. Nelze rovněž pochybovat o tom, že při přerušování toku zboží zde docházelo také ke směně. Na příznivých místech, především tam, kde se vodní cesta křížila s dalšími komunikacemi, nabývala směna zboží většího rozsahu a vznikala zde centrální místa se zaměřením na dopravu a obchod, na kterých se postupně koncentrovala i výroba. Tato hypotéza vychází z předpokladu, že vznik a vývoj těchto sídlišť je dán především geografickými podmínkami. Pokusme se nyní tento předpoklad testovat na laténských sídlištích (pohřebištích) v labské průrvě. Postupovat budeme od jihu k severu, tedy po proudu řeky.

Z Lovosic do Pirny

Prostor dnešních **Lovosic** na jižním okraji průrvy je nepřetržitě osídlen již od neolitu, a jsou zde zastoupeny všechny pravěké kultury vyskytující se v severní polovině Čech. Lovosice představují zároveň v mnoha obdobích významné centrální místo s mimořádně bohatými nálezy. Laténské centrum, tedy navazovalo na předchozí tradice prostoru a přežilo i výraznou kulturní a etnickou změnu před zlomem letopočtu, centrum zde existovalo i v době římské. Situace v době stěhování nálezů je sice nepřehledná, ale ani tehdy k přerušování osídlení nedošlo a od časně slovanského období jeho postupné houstnutí vedlo v 9.-12. století ke vzniku významného sídliště, které bylo přinejmenším v některých dobách opevněno. Toto sídliště ovšem náhle na počátku 13. století zaniká, zřejmě v souvislosti s centrální mocí

Přemyslovců – kontrolu nad vyústěním labské průrvy převzalo nedaleké královské město Litoměřice. Tím byla přerušena tisíciletá tradice Lovosic jakožto nejvýznamnějšího centra oblasti.

Místo si však některé své funkce nadále ponechalo a lze je zde pozorovat i dnes, neboť jsou právě dány polohou na Labi na úpatí Českého středohoří. Prostor Lovosic je i dnes významným dopravním koridorem, v němž se křížuje vodní cesta s cestami suchozemskými. Pokud jde o říční dopravu, nachází se město na mimořádně příznivém místě těsně před změnou toku v labské průrvě. Konfigurace terénu vytváří nedaleko soutoku s říčkou Modlou přirozené přístaviště, které se užívalo až do 19. století. Každý, kdo v pravěku a raném středověku opouštěl české vnitrozemí a směřoval do Saska, musel projít prostorem Lovosic, podobně jako každý, kdo do Čech ze severozápadu vstupoval.

Ve vzdálenosti několika set metrů po proudu od Lovosic se nacházejí drobná laténská sídliště, která se kumulují po obou stranách skalnatého kaňonu, který bývá často nazýván Bránou Čech (*Porta Bohemica* – obr. 3). Sídliště ve Velkých a Malých Žernosekách, Prackovicích, či Libochovanech se velmi pravděpodobně podílela na dopravě na Labi tímto potízným úsekem. Blízkost velkého centra v Lovosicích a zřejmě i chybějící významnější suchozemské komunikace však neumožňovaly vznik hospodářsky i organizačně významnějšího osídlení. Sídliště vykazují kvalitní zemědělská zázemí, proto byla rovněž jejich okolí osídlena od neolitu a v podobě vesnic více či méně orientovaných na zemědělství je tomu tak do dnes.

Dále po proudu nacházíme laténská sídliště až ve vzdálenosti 15 km v prostoru dnešního Ústí nad Labem. Zde na hradě **Střekově** (obr. 4) byly nalezeny laténské sídlištní vrstvy se značným počtem importů ze Saska, ale i z Podunají. Dominantní místo na skále, prakticky bez zemědělského zázemí naznačuje užší vazbu právě na kontrolu vodního toku. Prostor pod střekovskou skálou byl vždy považován za velmi obtížně splavné místo. Již Karel IV. měl ve 14. století nařídít odstraňování skalisek z koryta řeky. Poloha sídliště

■ Obr. 3 Bronzový poklad z doby okolo r. 1000 př. Kr. vybagrovaný v Portě Bohemice. V pozadí Lovosice a pohled do českého vnitrozemí.

zajišťuje kontrolu nejen nad řekou, ale i nad jedinou suchozemskou alternativou použitelnou při vyšším stavu vody, kterou představuje přílehlé sedlo. Poloha byla obsazována pouze v dobách intenzivnějšího pohybu po řece, ze kterého bylo možné profitovat. Kromě doby laténské tomu tak bylo i v pozdní době bronzové. Stejnou roli hrál i středověký hrad založený v roce 1319 právě s úlohou kontrolovat vodní cestu, tedy především obchod se solí.

Blízká Ústecká kotlina, skýtala nezbytné zemědělské zázemí a nacházela se z dopravně-geografického hlediska v mnohem příznivější situaci. V kotlině bylo možné kontrolovat ústí řeky Bíliny, tedy křížení s další vodní komunikací a především se suchozemskou cestou, která odtud směřovala do Podkrusnohoří. Nedaleko vedla i Chlumecká stezka. Zde se tedy při cestě z Čech do Saska naskýtala poslední možnost volby mezi suchozemským či vodním spojením. Při soutoku Bíliny a Labe je doloženo osídlení již od neolitu, zdejší laténská sídliště tedy zčásti navazují na tradici dávného využívání místa, na kterém ve středověku vzniklo královské město **Ústí nad Labem**.

Ve vzdálenosti zhruba 5 km po proudu v **Neštěmčicích** při ústí Neštěmického potoka do Labe, bylo zjištěno sídliště a pohřebiště z doby laténské. Tok řeky je zde neklidný a místo platí za obtížné splavné. Také zdejší osídlení bylo zřejmě vázáno na řeku a jeho význam stoupal a klesal s významem dopravy po řece. Na pohřebišti se pohřbívalo in-

tenzivně od pozdní doby bronzové po dobu laténskou, před tímto časovým úsekem a po něm výraznější stopy po sídlištních aktivitách postrádáme. Sídliště je z hlediska kontroly řeky umístěno velmi výhodně, avšak postrádá významnější suchozemská spojení. Proto měla zdejší osada vždy pouze lokální význam.

Další osídlení tzv. *podmokelské skupiny* je doloženo na řece po 16 km v **Křešicích** a po dalších dvou kilometrech na opačném levém břehu Labe se nachází eponymní naleziště **Podmokly** (obr. 8). Křešické pohřebiště představuje jediné naleziště tzv. podmokelské skupiny na české straně labské průrvy, které se nenachází bezprostředně na břehu Labe, je od něj vzdáleno ca 400 m. Z pohřebiště je však pohodlný optický kontakt s řekou. Sídliště se patrně nacházelo mezi ním a řekou. I zde nacházíme obvyklou situaci, prostorem protéká potok ústící do Labe.

Nedaleká nekropole v Podmoklech se nachází při soutoku Labe s Jílovským potokem, který představuje předěl mezi Českým středohořím a Labskými pískovci. Na opačném břehu tvoří podobnou hranici říčka Ploučnice. Při soutoku těchto vodních toků vzniká Děčínská kotlina, na dlouhou dobu na Labi jediný osídlitelný prostor s určitým zemědělským zázemím. Jen několik set metrů odtud začíná úzký a hluboký pískovcový kaňon. Na dalších ca 15 km až po dnešní městečko Bad Schandau není na březích místo pro vznik osad. Břehy byly samy o sobě jen obtížně přístupné a za vyššího stavu vody zde byl zřejmě pohyb po

nich vyloučen, což nepochybně ztěžovalo plavbu proti proudu ať už bidlováním či snad vlečením (obr. 9).

Poloha osady v Podmoklech v místech předpokládaného brodu a nebezpečných mělčin a peřejí, je pro kontrolu pohybu po řece ideální a nadto skýtá i zemědělské zázemí. Soutok Jílovského potoka s Labem vytvářel vhodné místo pro přístaviště. Místo nabízelo cestujícím po proudu poslední možnost se na následující úsek řeky bez zázemí na březích řádně připravit. Cestujícím proti proudu naopak skýtal zdejší prostor po delší době možnost pohodlného táboření a podporu místního obyvatelstva.

Na stejném místě se v Podmoklech sídlilo v pozdní době bronzové, době halštatské a poté v raném středověku. V ostatních obdobích zůstával prostor Děčínské kotliny prázdný. Středověk přesunul osídlení na opačný břeh, kde vzniklo město **Děčín**. Dopravně geografická poloha Podmokel je zřejmá i při pohledu na moderní zástavbu, ve které dominují křižovatky železničních drah a významných silnic, v místě se rovněž nachází přístaviště. Naleziště leží v polovině cesty mezi Lovosicemi a Pirnou. Význam místa vynikne, když si uvědomíme, že nejbližší laténská naleziště se nacházejí po proudu až po 40 km v dnešní Pirně, kde se z protilehlých břehů vlévají do Labe říčky Gottleuba a Wessenitz představující severní hranici Labských pískovců. V prostoru středověké **Pirny** (obr. 10) byly zjištěny stopy laténských sídlišť v místě kláštera při předpokládaném brodu přes řeku a rovněž na úpatí pevnosti Sonnensteinu. Na opačném břehu, v části Copitz se podařilo prozkoumat nejlépe dochované pohřebiště tzv. podmokelské skupiny, mezi nímž a Labem se nachází zatím nezkoumané sídliště. Východ/vchod z/do labské průrvy byl tedy v době laténské pod trvalou kontrolou.

Právě u Pirny se krajina opět otevírá, začíná zde souvislé osídlení a člověk se může relativně volně pohybovat a není vázán pouze na vodní tok nebo jedinou schůdnou suchozemskou cestu. K řece se zde připojuje jedna z větví Chlumecké stezky, která na české straně začíná právě v Lovosicích. Z pozice na Labi a na křižovatce suchozemských cest těžilo

■ Obr. 4 Labská průrva pře Ústím nad Labem.

■ Obr. 5 Laténská na kruhu točená nádoba z Podmokel.

■ Obr. 6 Podmokelské jehlice – jediný specifický artefakt tzv. podmokelské skupiny.

■ Obr. 8 Podmokly. Obraz neznámého autora z druhé pol. 19. stol. Pohřebiště z pozdní doby bronzové až doby laténské A – Malý písek, B – Velký písek.

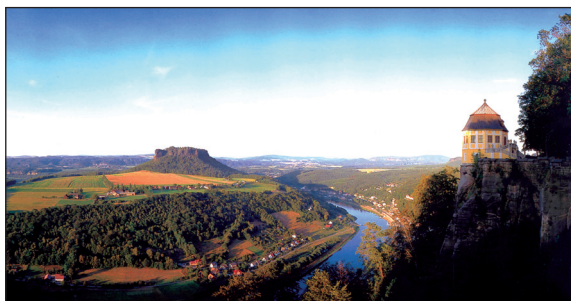
zdejší pravěké i středověké osídlení. Existence přístavu je od středověku doložena i písemnými prameny.

Labská průrva jako kontrolní území

Směrem do saského vnitrozemí je pohyb po cestách obtížněji kontrolovatelný, neboť kontrolním stanovištěm se lze v otevřené krajině snáze vyhnout. V tom také spočívá ojedinělá pozice sídlišť a kontrolních bodů v labské průrvě, neboť je nelze obejít, a to včetně východních hlavních bodů v Lovosicích a Pirně. Ostatně pohyb po řece, zvláště proti proudu, je bez pomoci místního obyvatelstva jen obtížně představitelný, a proti jeho vůli neproveditelný.

Laténská sídliště v labské průrvě nejen že vykazují úzkou vazbu na vodní tok, ale vyskytují se především v obtížně splavných partiích, v místech výrazných krajinných změn a přirozených přístavišť. S výjimkou střežovské skály jsou naleziště vždy u ústí lokálního přítoku do Labe. Zdá se, že zvláště na české straně dělí sídliště trasu na smysluplné etapy zvládnutelné během jednoho dne a nadto pokrývají všechna obtížná místa. Úsek mezi Děčínem a Pirnou zatím sídlištní nálezy postrádá. Jistě i zde existovaly nějaké opěrné body nutné zvláště při plavbě proti proudu. Tyto body zřejmě nebyly trvale osídleny a proto jsou archeologicky jen obtížně zachytitelné.

Polohy laténských sídlišť, které kromě vhodné pozice na řece disponovaly i příznivou dopravní geografickou polohou, hrály významnou roli v mnoha archeologických kulturách. Zvláště když měly k dispozici i vhodné zázemí pro zemědělství, tedy především v Lovosicích a Pirně, z části i v prostoru Ústí nad Labem. Zde vznikly trvalé organizační body, které se v různých obdobích rozvíjely

■ Obr. 9 Labská průrva u Königsteinu.

■ Obr. 10 Pirna od severovýchodu. Olejomalba od Canaletta (mezi 1753 a 1755). A – laténské nálezy z oblasti kláštera, B – laténské nálezy na úpatí Sonnensteinu.

ve významná centra. Je zajímavé sledovat, jak se centrální funkce těchto míst, především ty spojené s dopravou přenášejí z jednoho období do druhého. Brody, dálkové cesty, jejich křižovatky, ale i přístaviště si zde předávaly četné generace po tisíciletí. Ne náhodou se v těchto místech na starých vyobrazeních i mapách vyskytují přístaviště i suchozemské komunikace. Obojí ostatně vykazují i dnešní letecké snímky. Od neolitu, kdy se začalo s budováním stálých sídel, se vytvořila i více méně trvalá spojení, která důsledně využívala geomorfologii terénu a která proto fungují do dnes.

Osídlení v době laténské do neúrodné labské průrvy bez nerostného bohatství lákala především možnost podílet se na dopravě, která zajišťovala do určité míry jejich existenci. Jakmile doprava po Labi ztratila na významu, labská průrva se vyliďňuje. Proto také zřejmě zůstávala po dlouhé časové úseky prázdná. Pro nepravidelné kontakty, přesuny obyvatel či vojenské vpády bylo vhodnější suchozemské spojení přes Krušné hory nevyžadující logistickou podporu domácího obyvatelstva ani žádné zvláštní dopravní prostředky či speciální dovednosti. Až vrcholný středověk, se stabilizovanými poměry a schopností zásobovat osady a především města bez kvalitního zemědělského zázemí potravinami, vedl k trvalému osídlení labské průrvy i vyšších poloh Krušných hor.

Díky ojedinělým geografickým poměrům představuje labská průrva mezi Lovosicemi a Pirnou výhodné

modelové území pro studium dopravy a obchodu v pravěku i středověku. Potenciál tohoto území dosud nebyl ani zdaleka využit, především při sledování kontinuity i diskontinuity těchto činností v dlouhých časových úsecích.

Literatura

- Hubert, M. 1996: Dějiny plavby v Čechách. Děčín.
 Mähling, W. 1944: Die Bodenbacher Gruppe. Prag.
 Salač, V. 1997: Význam Labe pro česko-saské kontakty v době laténské (úvod do problematiky), Archeologické rozhledy 49, 462-494.
 Simon, K. – Hauswald, K. 1995: Der Kulmer Steig vor dem Mittelalter, Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 37, 9-98.
 Spehr, R. 1999: Das Latènegräberfeld von Copitz bei Pirna, Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege 41, 97-144.
 Venclová, N. 1973: Otázky etnické příslušnosti podmokelské a kobylské skupiny, Archeologické rozhledy 25, 41-71.
 Waldhauser, J. 2001: Encyklopedie Keltů v Čechách. Praha.
 Zápotocký, M. 1969: K významu Labe jako spojovací a dopravní cesty, Památky archeologické 60, 277-366.

Summary

Transport and trade along Elbe during the La Tène period

The Elbe presents the only waterway connecting the Czech basin surrounded as it is by mountains that border the neighbouring countries. During the La Tène period the river connected two culturally and maybe also ethnically different domains – the La Tène culture attributed to Celts and the culture of pre-Roman Iron Age assigned to the Germans. The territories of these cultures were divided by the difficult to penetrate Krušné hory, Labské pískovce and České středohoří. The contact was carried out by the so called Chlumecká stezka, path leading through Nakléřovský pass, and along the Elbe.